

Galgóczi László

Pihenő

Káromkodó utódainkhoz

Az eredetileg – különböző okok miatt – szankcionált **szitkozódások**: átkok, káromkodások, szidalmak – megváltozott szerepben – ma is élnek a mindennapi nyelvben: indulatkifejező elemekké lettek, sőt nagy részük e szerepét is elvesztve pusztán töltelékszóként használatos (elsősorban a trágár kifejezések). „A nép... – írta Szendrey Ákos századunk első felében – érzelmeit közvetlenül fejezi ki, ezért van olyan sok indulatszó, szitokszó, káromkodás a beszédjében, ez a káromkodás, átkozódás azonban leginkább csak arra való, hogy felgyült indulatját levezesse vele” (Ethn. XLVIII, 373.). Ezt az indulat levezetést szolgálja legtöbb esetben ma is a szitokszók használata: „ – ...az anyu meg *csúnyán beszél*. – Ez már igaz. Éles nyelvem van, nem tagadom. *Ha megharagítanak, elkanyarítom én rendesen...* De lát az csak nem rossz, ha az ember kimondja, ami a szívét nyomja. Én az őszinteséget szeretem.” (Szunyogh Szabolcs: Hétköznapi történet. Népszava 108. évf. 4. sz. [1980. január 6.] 6.).

Szitokszók indulatos beszédhelyzetben való használata nem pusztán magyar sajátosság – még akkor sem, ha a közhiedelem szerint nyelvünk szinte a leggazdagabb az európai nyelvek közül a szitokszóban – hanem általános emberi vonás.

Bronislaw Malinowski (A vademerek nemi élete Északnyugat-Melanéziában. Baloma 219–222.) így jellemzi a Trabriand-szigetekbeli szitkozódásokat: „Gyakori a túlzott vagy tiltott közösüléssel való bosszantás: *tokakayta yoku, tokaylaszi*

yoku, toszuvaszova yoku (Te parázna, te házasságtörő, te vérfertőző)! Mindezeket a megjegyzéseket azonban főleg baráti bosszantásként mondják, s ettől meg kell különböztetni a szidalmazás komoly, bántó módját. A káromkodás a Trobriand-szigeteken, akárcsak nálunk kisebb bosszúságokra reagál, és ha mint ilyen használják, emberek vagy dolgok vonatkozásában, ezzel nem okoznak komoly sérelmet. A gyalázkodás legerősebb formáit azonban nem alkalmazzák ilyen triviális alkalmakkor. A dühös átkozódás komoly következménnyel járhat, ha az érintett személyek már nem tudnak uralkodni magukon. Az egyéni kapcsolatok hosszabb-rövidebb ideig tartó megszakítása, verekedés, esetleg más közösségi ellenségeskedés is lehet az eredménye. A szidalmazást emellett szándékosan is lehet arra használni, hogy az embereket megszegényítsék, megijesszék rossz cselekedeteik erős szavakkal való feltárással... A káromkodást alkalmazzák egyes különleges szidalmakban, kizárólag sértés szándékával, amikor rendszerint semmi köze sincs a tényekhez, hiszen gyakran majdnem megvalósíthatatlan cselekvésre vonatkozik. A legtöbb ilyen kifejezés azzal a jellegzetes felszólítással kezdődik, mely olyan széltében elterjedt a káromkodó emberiség körében, jelen esetben „*b...meg*” hozzátéve különféle alkalmatlan személyeket, mint az erotikus közeledés tárgyait [...] Ez az ilyenféle szidalmak legkevésbé bántó alakja, s csak akkor sért, ha sérteni akarnak vele. Csak akkor válik igazán komollyá, ha tárgyként egy társadalmilag tilos személy szerepel benne...

Minden gyalázkodásnál lényegesen növeli a sértés súlyát a gyalázott személy nevének, illetve szociológiai inzultus esetén nővére, felesége vagy anyja nevének hozzátétele.” Darwin jegyezte fel egy idős katonáról, hogy „amikor felszólítják, hogy az intézet szabályaihoz alkalmazkodjék, szabadjára engedi elégedetlenségét, amely végül is a dühbe fordul át... Azután *esküdjözik és káromkodik*, fel és alá szaladgál, karjával vadul hadonászik, és mindenkit fenyeget, aki a közelébe jut... Azután látható, amint felső ajkát különösen a sarkán felhúzza, úgy hogy a nagy szemfoga kilátszik. *Káromlását* összeszorított fogai közül böki ki...” (Az ember és az állat érzelmeinek kifejezése 189.). Darwin idéz egy másik példát is: „Két bengáli egyszer kölcsönösen civődött. Kezdetben nyugodtak voltak, hamarosan azonban dühbe gurultak és a *legcsúnyább szitkokat zúdították kölcsönösen rokonaikra és őseikre, több nemzedékre visszamenően...*” (i. m. 192. – az én kiemeléseim: G. L.).

A harag, a felháborodás, a düh hatására az ember nem vesz tudomást a taburól – mert ez kívülről rákényszerített dolog –, s indulatos beszédhelyzetben szitkozódásban tör ki. A szituációban pedig rögzül, a szitkozódó mondat formulává lesz, s ezt a társadalmi gyakorlat hagyományozza: „Tanyán növő parasztgyerekek reggeltől napestig apjuk közelében élve, láthatják, megfigyelhetik apjuk természetét, szokásait, miképp tölti be a családfő szerepét, hogyan viselkedik különféle helyzetekben... s ami nem utolsó: miként bánik állataival. *A parasztyerekek tehát eltanulható viselkedést, szokásokat lát, s el is tanulja ezeket.* Öröklí, mondhatnánk, ahogy a paraszti létforma, mely a szokásmódokat kialakítja, ha apja, mert tehetetlen, *Istent*

emlegetve káromkodik, üti-veri engedetlen lovát...” (Mocsár Gábor: ... Eleitől fogva 144 – az én kiemelésem: G. L.):

Népünk káromkodó, szitkozódó hajlamáról tréfásan (?) írta Arany János: „A kanász kalibája felé terelé már / A rőfögő tábort, cifrán adtázva hol egyik, / Hol másik karimás orrút, főleg pedig, ősi / Furcsa szokása szerint, az *urát tisztelve szitokkal.* / Jámbor földművelők, honi kátyúkban felakadván, / Marhabarati doronggal üték a bűnös lovat, ökröt / *Emlegették Istent, Krisztust, a szenteket* olykor: / Híva segédekül-é, vagy egyébért, hallgat az írás” (Az elveszett alkotmány. Arany János összes költeményei 1296 – az én kiemeléseim: G. L.).

XX. századi példáink arról győznek meg, hogy a szitkozódás tipikus helyzete a **tehetetlenségből fakadó düh**: „A Szárcsa köhögött, sovány bordái ropogtak, meleg, beteg párája torzonborzzá tette a fejét. Olyan volt a Szárcsa, mint egy hektikás öreg paraszt, akinek elvadult már a fehér szempillája is. Sopánkodott, sírt Sára Asszony, s reszketve, majdnem lopva simogatta a Szárcsát. Kiske János, a szegény, pedig rángatta az istrángot, bele-belefűjt fagyos két markába. *Szidta* az asszonyt, az Istent, a világot, a Remete-erdőt” (Ady Endre: A Szárcsa és a Feri. Összes novellái 608.), „Koszta azonban makacsul, dühösen hallgathat, beszéljen az asszony. – Négy órakor, amikor te elmentél, nyomban rosszszul lett, s nem bírta mostanáig megszűlni. Koszta most már megszólalt, de *káromkodva és átkozódva*: – Hát én mit csináljak, hát tehetek én arról, hogy ilyen hitvány?” (Ady Endre: Az asszony meghal. Összes novellái 904.), „Amikor evvel készen van, nekifog és újra kezelés alá veszi az ökröket. *Káromkodik*, ordít rájuk, *szidja* a keserves

gazdájukat és az eltört ostornyéldarabbal egyengeti, üti, vágja, szúrja, döföli őket” (Veres Péter: Béresek. Gyepsor 491.).

Bár nem feladatom a szitkozódások mai szerepének vizsgálata, a kérdést mégsem kerülhetem meg, mert „...társalgási nyelvünk társadalmi mértékben egyre durvul. Mind a fiatalok, mind a felnőttek beszédében – a tanultságtól függetlenül – terjed a goromba stílus, a durva szavak használata, a trágár beszéd” (TársSz. XXXV/1980, 8-9. sz. 118.). Benkő László (i. m. 12-14.) felemelve szavát e nyelvi durvaság ellen, vizsgálja a jelenség okát, s rámutat következményeire is. Mások – elsősorban Deme László és az általa irányított beszéd- és magatartáskultúrával foglalkozó munkacsoport – aktívan fel is lép a trágár beszéd ellen. Nem könnyű a dolog, mert – s itt hadd idézzem hosszabban W. G. Sumner régi, de ma is érvényes szavait: „Tolvajnyelv meg a káromkodás a nyelv divatja. A káromkodás a legkülönfélébb szintű lehet: az egyszerű indulatszavaktól a legvaskosabb trágárságig terjedhet. A káromkodás gyakran korholás, könyörgés, kinyilatkoztatás, kiátkozás stb. ősi vallási formulái. Az átok vagy áldás a vonzás vagy taszítás vágyát fejezi ki. Ahol elvész az értelmük, merő indulatszavakká sekélyesednek, amelyek egyedüli értéke a nyomaték. Használatuk e nemzeteken, osztályokon, csoportokon és családokon belüli divattal változik, és szabályozza az egyének szokásait. A születéstől és neveléstől függ az, hogy valaki ájtatosan beszél-e, iskolázott (pedáns) szóhasználattal

él... vagy túlzó jelzőkkel és ostoba káromkodásokkal, istenkáromló kitételekkel, átkozódásokkal tüzdeli tele mondatait vagy szentnek tekintett dolgokat sértő fordulatokat használ. [...] Meglehet, létezik a káromkodásnak valamiféle lélektana, mégis úgy tűnik, a kifejezés célszerűsége indokolja használatukat... Olyan kifejezésekre van szükség, amelyek felkeltik a figyelmet, és bevésszük az emlékezetbe. A durva káromkodás meglekenti az ellenfelet, vagy pedig ösztönös reakció egy olyan szituációra, amely a beszélő jólétét fenyegeti. Érzelmi szelep, amely megkönnyebbülést biztosít, ha semmilyen más megkönnyebbülési lehetőségre nincs mód. Ez utóbbi a káromkodás legfőbb gyakorlati oka. De a káromkodás még ebben az esetben is káros szokás, hiszen ugyanannak a szubjektív hatásnak az elérésére egyre erősebb kifejezések szükségesek. A régi kifejezések erejüket veszítik. ... A hatásra való törekvés csakis egyre szélsőségesebb fordulatokkal elégíthető ki” (i. m. 287-8.).

Ha a szitokszó elszakad az őt motiváló szituációtól, akkor **töltelékszó**vá válik, s ez ma – különösen az obszcén asszociációkat keltő szavak esetében – már megtörtént. A **szitokszó** → **töltelékszó** változás vizsgálata nem volt feladatom, s nem is lehetett, mert ez legalább annyira – ha nem inkább – társadalmi okokkal magyarázható mint nyelviakkal. De ez már egy másik dolgozat témája lehetne.

(Vége)

Dienes Jenő Attila

Könyvek, könyvtárak, a kultúra Tatán

A tatai vár a középkor óta két települést, Tatát és Tóvárost összekötő út mentén, a tó partján, a tóval összeköttetésben levő, egykor csaknem a Dunáig terjedő mocsaras terület közötti sziklaalpra épült. Zsigmond és I. Mátyás király kedvelt pihenőhelye volt és a XVI. századi bástyák kiépülése után sem vált számottevő erődítménnyé. A területen már a XI. században bencés apátság volt. A XII. századtól bizonyítható a legkorábbi település, a várról azonban a XV. századig nincs írásos adat. A kultúra első hírnökei talán a benedekrendi papok (valójában szerzetesek) lehetnek, akikről egy 1387-ben kelt oklevél tesz említést. Az irat tudósít a tatai apátságukról és Szent János tiszteletére emelt templomukról. Tatán malma és háza volt az apátságnak, amiről szintén egy oklevél emlékezik meg az 1398. esztendőben. A kultúra terjesztőit hamarosan követik első rombolóik is. 1543. augusztus 10-én Szulejmán és nagyszámú kísérete feldúlja a környéket. A „*neves vezér*” parancsot ad a vár lerombolására és sok év munkáját téteti tönkre néhány nap alatt. Az új hit követői elfoglalták a Balázstemplomot, melyért a katolikusok azután 1680-ig viaskodtak a protestánsokkal. A pusztítás elől Kassára és Szécsénybe menekültek a ferencrendiek, akiknek az akkori házfőnökül Warbonai Balázs volt. A korabeli krónika tudósítása szerint: „*1544-ben tartott aradi gyűlésen Warbonai Balázs, volt tatai házfőnök is megjelent, kit a német-Hinchi házfőjévé választottak.*” Tata újbóli magyar kézre jutásakor, a ferencrendiek vissza akartak térni elhagyott monostorukba, de soha nem teheték már. Szelepcsényi György esztergomi

érsék Komáromot jelölte ki számukra. A források nem említenek e korból származó fennmaradt írásos örökséget, tovább kell követnünk Tata (Dote, Dotes) város történetét az első egyházi gyűjtemények megjelenéséig. 1632-től zálogbirtokként neboisza Balogh István kapta meg Ferdinándtól Tatát. [RADOS] A birtok több kézen át megfordulva a század közepétől (1646) a Csáki grófok tulajdonába került, akik igen kétséges hatáskörrel és haszonnal a század végéig (1697) voltak a vár urai. Ekkor Krapf Ferenc József hadi- és kamarai előadó kapja meg „*szolgálati érdemei*” elismeréséül, de vele különösebb kapcsolatai nem alakulnak ki. A Krapf családtól vásárolja meg 1727-ben 343 524 forintért Eszterházi József országbíró, hogy két évszázadon át utódainak irányítása érvényesüljön a város most már nyugalmasabb jellegű kulturális fejlődésében.

Kíséreljük meg Tata XVI–XVII. századi kulturális és gazdasági helyzetének elképzelését. Tata a végvárak láncának egyik talán legexponáltabb helye volt, melyben az állandó fenyegetettség folytán városi rend, polgári élet, kereskedelmi forgalom, vagy ipari fejlődés igen szűk keretek között képzelhető el. (Mint számos korabeli városunkban is.) 1612-ben mindössze 72 adózót írtak össze. A takácsok céhe 1633-ban, a mészárosoké 1660-ban kezdi működését. Galánthai gróf Eszterházi József birtokbalépése (1727) tekinthető annak a fordulópontnak, melytől kezdve koordinált, céltudatos intézkedések egyengették Tata felvirágoztatásának útját. Komoly jelentőségűnek kell tekintenünk galánthai Balogh Ferenc uradalmi kormány-

zó működését is, aki az ügyek közvetlen irányítását tartotta kezében. Balogh 22 éves korában került Tatán Eszterházi József szolgálatába. Széles látókörű gazdasági szakember és kitűnő érzékkel fordult a művészi és kulturális élet minden egyéb vonatkozása felé. A Tata XVIII. századi kulturális fellendülésének szellemi vezetői: Mikovényi Sámuel mérnök, Fellner Jakab a Tatára települt mérnök építész, (autodidakta építészként is szokták említeni), Bóhm Ferenc uradalmi mérnök, Schweiger Antal szobrász. Esterházi Miklós, és József grófoknak sikerült Tatát „*fényrederíteni*”. Esterházy Miklós 1815-ben (majd 1897-ben) megújítja a várat. Versenystálokat építtetnek, löversenyeket és színházat hoznak a város életébe. 1921. október 24-én a várkastélyban vették őrizetbe a Budapest alól idehúzó IV. Károly királyt és Zita királynét, majd okt. 26-án innen vitték őket Tihanyba fogolyként.

Térjünk vissza a történetben Esterházyak munkájához és az első könyvtárak megjelenéséhez. A XVII. században (második felében) számos templomot vettek el a protestánsoktól. Tatán gróf Csáky László vette el a református templomot, minek következtében a hívők kilenc esztendeig fátemplomban ajtatoskodtak, míg hatszáz forintért visszaváltották a régit. A történet ellenkezőjére, befogadásra is van példa a város történetében. Gróf Esterházy József 1744-ben Tatán a kapucinusok számára rendházat építtetett, melyet 1746-ban fejeztek be. A rendház az 1743-ban épült templomot kapta, melynek építése alkalmával a ferencdielek rombadólt monostorának köveit is felhasználták. Az alapkövetétel május 5-én Kuttner József komáromi építőmester terve és vezetésével történt. A rendelkezésünkre álló adatok nem tesznek említést kapucinus könyvtárról, ugyanakkor a plébá-

nia lelkészei elmondják, hogy tulajdonukban jelentős könyvgyűjtemény volt a kispapok idején, amit az államosítás során 48-körül „*széthordott a szél*”. A jelenlegi állomány 20 kötet XVII. századbeli filozófia és teológiai témájú könyv. Az Eötvös Gimnázium is birtokol egy-két hiányzó kötetet. Az anyakönyveket a plébánia alapításától vezeti. Tatán korábban 1690-ben veszi kezdetét az anyakönyvezés más plébániákban.

A magyarországi kegyestanítórend története, azaz tatai kisgimnáziumának története ott kezdődik, ahol a révkomáromi főiskola aranykora végződik. Tudvalevő ugyanis, hogy a protestáns egyházakra és iskolákra 1672-től 1796-ig az elnyomás siralmas korszaka nehezedett. Legkivált a komáromi protestáns nagygyülekezetre és főiskolájára. Az uralkodó parancsára a várparancsnok, az esztergomi érsek, és az általa betelepített jezsuiták egyaránt szorongatták őket. Ekkor települt Ács, Kömlőd, Tata és több nagygyülekezet a Komáromból részint kiüldözött, részint önként kivonuló protestáns rajokból. Maga a városban ide-oda bujkáló főiskola is Tatán vonta meg magát néhány évig. A valásháborúk újabb sikerei alapján, 1730 táján, a révkomáromi református főiskola is hazatért, s a tatai alsó tagozat is végleg beléje olvadt. Gróf Esterházy Miklós elhatározta, hogy intézetet, iskolát alapít, – „*mely fiaik magasabb nevelését és oktatását szolgálja*” – s annak vezetését a kegyesrendiekre bízza. Az időközben elhunyt nemes gróf művét, testvére, Ferenc gróf fejezi be és átadta a tanító rendnek erre a célra a várkastéllyal szomszédos kamalduli rezidenciát 3528 négyszögöl portával és egy különálló gyümölcsössel.

Az Esterházy név többféle leiratban szerepel különböző korú forrásokban. Az idézetekben szereplő változatok egy családról, a grófi és nem a hercegi ágként értelme-

zendő. „Az 1764-ben adományozott rendház mellett a Kalazanti Szent József tiszteletére szentelt templom épült. 1765-ben átveszik a rendházat, és november 13-án megnyitják a gimnáziumot, melybe 415 tanuló jelentkezett felvételle, de ezek jórészt előrehaladott koruk, részint helyszűke miatt nem nyertek mind felvételt. Az első házfőnök-igazgató Morovszky Wolfgang, majd 1766-67-es tanévben az olasz származású Valero Jakab, aki a rend építkezésben is jártas tagja. Valero 1775-ben írt: Status Domusában megtaláljuk az utolsó három év könyvvásárlásának listáját, benne Wolf hét kötetes nagy matematikáját, Pozzót, Vignolát Le Clerque-ot, Scarella mágnestről írt művét és Guadi matematikáját. A könyvtár gyarapodásához sorolja Newton tükrös csillagászati távcsövét is. A nagyszámú, drága könyv és eszköz beszerzése – miközben az épület keleti és északi szárnya még nem készült el – azt bizonyítja, hogy a rend vezetősége valóban létre kívánja hozni Tatán a reál tárgyakat magas óraszámú tanító gimnáziumot. [HEGYI] Özvegy Kopasz Józsefné 1888-as munkájában, a Tata-Tóváros Írásban és képekben című könyvében így ír a piarista házról: *„Alapította gróf Esterházy Miklós 1765-ben. Magában foglal egy csinos házi kápolnát, az algymarium helyiségeit, a tanárok lakosztályait, egy jeles, mintegy 14 ezer kötettel bíró könyvtárt, mely sok classicus-művön kívül, főleg a török világra vonatkozó kútföket tartalmaz. Van még egy kisebb tanári könyvtár is, és számos mellékhelyiség benne.”* [KOPASZ] A mai szép és regényes fekvésű társház Valero tervei és rajzai alapján épült 1767-től 1806-ig. E hosszú építkezésnek a gyakori földrengések voltak az okai: 1808. szeptember 22-én és 1822. február 18-án. *„A nyugati szárny csak 1840-ben készült el Faisz József idejében, a megrongált állapotban maradt torony renoválása pedig*

1885-ben történt, tehát a jelenlegi házfőnök: Pintér Elek alatt. A társháznak díszes házi képtára és 9000 kötetes házi könyvtára van.” [KVT] Pintér Elek kegyesrendi áldozópap, a tatai gimnázium igazgatója, tiszteletbeli kormánytanácsos 1841-ben született. Kolozsvár, Selmecbánya és Nagykanizsa városokban volt tanár. Tanügyi téren szerzett kiváló érdemei elismeréséül 1900-ban a Ferenc József-rend lovagkeresztjét kapja. A tatai kegyesrendi házikönyvtár őre. [CSERHALMI-ÁGUSZTER]

1771–73-ban magasabb architektúra-tanára is volt az intézménynek Schindler József, aki építéstant és stílustant olyan terjedelemben oktatott, hogy a hallgatók építőmesterként kerültek ki. Az intézmény szellemisége szinte azonos volt az 1763-ban létesített szintén piarista Szencen álló Collegium Oeconomikuméval. Feladata a bányászati, geometriai, térképészeti, mechanikai és kereskedelmi ismeretek fejlesztése volt. Az uralkodó az alapítólevélben évi 1500 forintot biztosított oktatási segédletek és szakkönyvek beszerzésére. A könyveket a leltárba regius (királyi) jelzéssel vették be. A könyvtár összetétele megfelelt a funkciónak. A merkantilizmus szemlélete szerint az említett ágazatok szakkönyvei mellett rendelkezett az államgazdaságtan kötetivel is. A világnézeti oktatásban elsősorban a Leibniz hatása alatt álló, tapasztalati racionalista Christian Wolf szemlélete érvényesült, s ez tükröződött a könyvtár állományában is. A kollégiumot a Szenci tűzvész (50 épület égett porig) okozta pusztulása után Tatára helyezték, majd 1780-ban megszüntették mivel szerepét átvette a Selmeci akadémia, ill. az akkortájt épített Institutum Geometricum. Érdemes megemlíteni, hogy a korabeli források szerint a Vármegyei Könyvtár Komáromban 1907-ben 12 000 kötetet számlál, a vármegyében Tatán a Kegyes Tanítórend

Házi Könyvtára (1770 óta áll fenn) 8000 kötetes állománnyal rendelkezik, őre Pintér Elek, a Kegyesrendi Kisgimnázium Könyvtára (1865-ben keletkezett) 2500 kötet számlál, a Polgári Olvasókör Könyvtára 1000 kötetel rendelkezik, és Esterházy Ferenc gróf könyvtára jelentős gyűjteménynek számít. Az utóbbiról szinte semmilyen adatunk nincs, csupán az özv. Kopasz Józsefné 1888-ban megjelent munkája alapján tájékozódhatunk: „Az Esterházy kastély: Belső berendezésből csak a jól rendezettet mutatjuk be olvasóinknak. A grófi könyvtár: A vár kétemeletes és egy csonka nagy toronnyal bíró épületének második emeletén van az Esterházy család 5 szobából álló 100. száz képen fölül számláló képtára, valamint a család levéltára mely nyilvánosságtól elzárt.” A könyv megemlíti még a III. Károly idejéből származó iratokat, melyek szintén a családi levéltár gyűjtemény tagjai voltak 1888-ban. Hasonló számnégyes egy évszázaddal korábról, 1777-ben változott meg az oktatási rendszer és a nevelés a Mária Terézia királynő által kiadott Ratio Educationis-ig (kis mértékben) II. József az iskolák oktatási, nevelési rendszerét is megváltoztatta. Az elemi elkülönítette a gimnáziumtól. Ferenc császár visszaállítja a régi rendet. 1848-49 után az (Entwurf) megint felforgatott mindent és osztálytanítás helyett szaktanítás, amit Thun még József császáron is túltevő germanizálással intézett. Erre azonban már a piaristák nem voltak kaphatók. Végre Eötvös miniszter 1867-68 tanévben életbelépteti maradandó tantervét. A növendékek száma a germanizálásig, sőt a felső osztályokat is eltörölő rendelkezésekig 400 fölötti a szabadságharc és a szomszédos vármegyékben gombamód szaporodó gimnáziumok megnyílása óta az átlagos szám 200. Mivel a régi építkezések már ennek a létszámnak sem feleltek meg 1891-92-ik évben a tornaterem, a rajz-

terem és egyéb minisztériumtól kérvényezett pótló építkezések elkészültek. Meg kell említenünk az intézet régi, jóhírű konviktusát, mely majdnem egyidős az iskolával. Országos sőt határon túli jóhírét a konviktus a pátriarkális mivoltának és a magas színvonalú nevelésnek köszönhette. A 70-es években megszűnt, de Pintér Elek ismét felvirágoztat-ta. Bizonyára hatottak a kultúra fejlődésére azok a hírhedt intézkedések is melyek szerint: 1772-ben Mária Terézia elrendeli a könyvek előzetes cenzúrázását, 1781. júniusában II. József rendelete megszünteti az addigi cenzúrendszer-t. A bécsi Könyvvizsgáló Bizottság csökkenti a tiltott könyvek számát. A helytartótanácsnak időnként megküldték a rendőrminiszter által eltiltott külföldi könyvek jegyzékeit. Ide futottak be a belföldön megjelent nyomtatványok havi jegyzékei, a nyomdák köteles példányai is. A nyomdák föllállítását ő engedélyezte, röpiratok, forradalmi arcképek, indulók, újságok betiltása ügyében ő intézkedett. Tiltott könyvek meghozatalának engedélyezéséért egyesek ide folyamodtak. [SASHEGYI] A sok megszorító intézkedés ellenére sem tudom elképzelni, hogy az Esterházy családi könyvtár, magán-könyvtár lévén egysíkú elgermanizált gyűjteménnyé vált volna, vagy a piaristák gyűjteménye elértéktelenedett volna az abszolutizmus ideológiájának megfelelően. Ez a kérdés örök kérdés marad a későbbi korok kultúrájában is, véleményem szerint. Nem véletlen, hogy az Esterházyak kulturális építő munkáját a századforduló utáni időszakban néma csend és homály követi. Kronológiailag talán az ipartestület megalakulása szerepel a következő helyen. Haraszti munkájából megtudhatjuk, hogy ők is rendelkeztek az 1940-es évek tájékán egy nem túl jelentős könyvtárral. „1943 tavaszán közel kétezer kötetes a könyvtárunk és ez azt jelentette, hogy mi voltunk a

városi könyvtár. Emlékezetem szerint ebben az évben csaknem tízezres (kötetes) forgalmunk volt, vagyis ötször forgattuk meg a köteteket. Nem csak iparosok voltak az olvasóink, mindenki aki olvasni akart.” [HARASZTI] Magyary Zoltán révén 1934-ben létrejön a Tatai Piarista Öregdiákok Budapesti Szövetsége. 1943 évi utolsó közgyűlésükön Magyary (mint elnök) saját kézírású jegyzőkönyve szerint tevékenységük tatai eredményei: Tata és Tóváros nagyközségek egyesítése (Tata és Oroszlány 1954-ben kap városi státuszt), a Tatai Múzeum felállítása, a piarista rendház gyűjteményének gyarapítása. Keresztelő Szent János 2 m-es bronzszobrának megszerzése. „Magyary Zoltán a kiváló képességű szakember, több nyelven beszélő világhírű tudós, 1938-ban egyik fő szervezője a Táj- és Népkutató Központban megrendezett, nagy port felkavaró kiállításnak, ugyanakkor személyesen vásárolta meg a tatai Ipartestület Könyvtára számára a könyveket (például a teljes Révai Lexikont) és átadta azokat Harcsa Lajos asztalosmesternek, az egyesület könyvtárosának.” [TBK] A Tatai Népfőiskola 40. évfordulója című munkájában újabb könyvtárra bukkanunk: „1939 őszén indult a tatai népfőiskola, első otthona a Malom-szálló.” A népfőiskola képvisellete törekvések szolgálatában különösen jelentős volt a gazdakörök létrehozása. Az akkori lehetőségek között tulajdonképpen az volt az egyetlen fórum, ahol a parasztság összejehezett, megtárgyalhatta a maga dolgait, kialakíthatta a közös véleményét. Vezetőjük szinte mindenütt népfőiskolás volt. A gazdakörökhöz kapcsolódtak a vándorkönyvtárak is. 1948-ban a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium 600 vándorkönyvtárat létesít a falusi lakosság ellátására. A megyei Szabadművelődési Felügyeleték írá-

nyításával, kéthavonta vándoroltak községről-községre.

A későbbiekben megalakuló Tatai Városi Könyvtár (1949. június 9-én) elsőként iktatott ügyirata is ebből az akcióból származó első küldeményt: 12 láda könyvet regisztrál. (70 kötetes ládák voltak rendszeresítve e célra) A tatai Körzeti Könyvtár első vezetője: Horváth Géza volt, aki 70-ben a Megyei Könyvtár igazgatója. Térjünk vissza a népfőiskola idejéhez. Ekkor a népfőiskola vezetősége három-négyszáz kötetből álló könyvtárrakat állított össze. Ezek egy-egy ládában járták a megyét, s télen egy-két hónapra megültek egy-egy faluban. A könyvtár vezetője v. kezelője népfőiskolás volt. A könyvtári belépődíj 4 fillér volt (már akkor is névleges összeg), aki kifizette, az kölcsönözhetett. A könyvek egyik fele szakmai vonatkozású volt, a másik szépirodalmi és általános társadalomtudományi. Ott voltak az irodalom klasszikusai, a népi írók és a falukutatók kötetei, – ez utóbbiak nem egyszer személyes ismerősök voltak a népfőiskoláról. 1945–1946 között három jegyzékben kiadásra került a fasiszta, a szovjetellenes és antidemokratikus könyvek listája. „Huszonöt év szellemi métegyének számbavétele nehéz feladat volt.” – írják a Dolgozók Lapjában, és folytatja az újságíró: „Országszerte így megyénkben is akadtak e rendelkezésnek túlbuzgó végrehajtói, helyenként nem csak könyvekben okozva értelmetlen pusztítást például a bakonyzombathelyi és a rédei kastély épületeinek felgyújtói.” Véletlenül akadtam rá erre az újságcikkre és felháborított, hogy ebben az országban is élnek olyan elfanatizált emberek, mint Hitler. Németországban a náci könyvégetők. Szomorú elképzelni, amint a Tatai Piarista Gimnázium Könyvtárának gyűjteményét (14 000 könyv) „felsőbb utasításra” három napig égették a kápolna előtt. A szemtanúk még nagyon

fiatalok, talán ezért esik kevés szó az efféle szörnyűségekről. Az államosításnak sikerebb megmozdulásai is voltak, például: 1949 (ebben az évben jön létre kilenc társával a tatai körzeti könyvtár) 1949. szeptember 18-án Tatán az újjáépített KIOSZ-székházban felavatták a Körzeti Könyvtárat, amelynek feladata elsődlegesen a letéti rendszerű népkönyvtárak szervezése és gondozása volt, amellett az adott településen közművelődési könyvtári szerepet töltött be. (Ebben az időben 49-50 évente félézáz népkönyvtárat szerveztek.) A Politikai Bizottság 1951. május 17-i határozata értelmében az ország valamennyi járásában, nagyobb városában és üzemében létre kell hozni a pártmunkás könyvtárat... Kutrucz Elvtárs, a járási pb. titkára beszédében méltatja a pártmunkás könyvtár feladatait. *„A pártmunkás könyvtár megnyitása megyénk politikai életében újabb eseményt jelent. Kemény fegyver az ellenség elleni harcban és ezt a fegyvert, a tudás fegyverét minden pártfunkcionáriusnak fel kell használnia munkájában.”* – gördíti tovább gondolatmenetet 1952 novemberében ugyanannak a lapnak az újságírója. [KDL] 1950 májusában hatnapos könyvtárvezetői tanfolyamot szerveztek Tatán, melyen 30 hallgató vett részt a kultúra számos területéről érkezettek is. 1952. augusztus 17-én a tatai Körzeti Könyvtár és a tatabányai könyvtár egyesítésével (városi) jött létre a megyei könyvtár 12 644 kötet könyvvel. Ideiglenesen a tatabányai Népházban nyert elhelyezést. 1952. nov. 28-29-én rendezett Országos Könyvtáros (Találkozó) Konferencia alkalmával Horváth Géza a tatabányai Megyei Könyvtár, előbb a tatai körzeti könyvtár igazgatója a már a könyvtárosok műszaki ismereteinek hiányosságáról szól. A statisztikai kimutatás szerint 1952-ben a Járási Könyvtár (tatai) könyvállománya 11 455 darab,

Könyvtárvezető: Mészáros Antal, könyvtárosok: Illés Lászlóné és Dr. Nagy Ferencné. A tatai járási könyvtár a Kossuth tér 17-ből új épületbe költözött, a Megyei Művelődési Központba. A régi épületéhez képest megnő a forgalma a könyvtárnak 69-ben 935 főről, 1970-ben 1435 olvasóra. A látogatottság ebben az időszakban 3682-ről 6961-re nő, a kölcsönzött kötetek száma 13652-ről, 24014-re nő. Az 968-ban kölcsönzött könyvek 17,5 %-a volt ismeretterjesztő, 69-ben már a 31,7 %. A lakosság száma 65-től 70-ig, 18766-ról 20454-re nőtt. 1970-ben egy lakóra jutó kötet 1,88 darab, míg ugyanez 65-ben csak 0,96 darab. Komárom megye ekkor kap megyei könyvtárat, amelyet 1964. szept. 4-én bányásznap alkalmából avattak Tatabányán. Az új épület alapterülete 1545 m². A József Attila Megyei Könyvtár Jubileumi Évkönyve (1952-61) és az évkönyv elődje a Könyvtári Híradó (1955 óta) folyamatosan tudósít a jelentősebb eseményekről. Megyénk könyvtárai a 3. ötéves terv időszakában (1970) a következőképpen fejlődtek: *„Az országos irányelveknek megfelelően egyes településhálózatra tervszámot dolgoztak ki. Megyei szinten a lakosság 18 %-át tervezték beszervezni az állami könyvtárhálózat könyv-olvasói közé. A könyvtárak könyvállományát úgy kívánták emelni, hogy 1970-ben 1000 lakosra 1800 kötet jusson.”* Mint azt az előbbi statisztikai adat is mutatja a terv elérte célját. *„A tervidőszak országos és nemzetközi évfordulói a szocialista hazaszeretet és a proletár internacionalizmus ápolásával és elmélyítésével kapcsolatos könyvtári feladatokat”* állították a terv homlokterébe. – írja az aktuális Könyvtári Évkönyv egyik számában. Úgy tűnik nagyon megválogatták az évfordulóinkat: *„A nagy októberi szocialista forradalom 50. évfordulója, a Magyar Tanácsköztársaság 50.*

évfordulója, hazánk felszabadulásának 25. évfordulója és a Lenin centenáriumi nagy feladatokat rótt könyvtárainkra és jobb eredmények elérésére ösztönzi őket.” – és ennek megfelelően látták el irodalommal a polcokat. 1974-ben MSZBT tagcsoport alakult a könyvtárban (Tata Városi Könyvtár) Elsődleges feladata a szovjet irodalom propagandája, a Szovjetunió eredményeinek, életének bemutatása részben a dolgozók, elsődlegesen a könyvtár olvasói körében. 1975-ben az „Olvasó Munkásért” pályázat második helyezését érte el a Tatai Könyvtár. Ezt követően hosszú ideig nem tudunk eredményhirdetésről, de a verseny fokozódik. Az 1971–75-ös Megyei Könyvtár Jubileumi Évkönyve a IV. ötéves terv időszakában a tanácsi könyvtárak feladatát 3 pontban határozza meg: a szocialista gondolkodás alakítása, az ismeretek terjesztése területén jelentkező feladatok megoldása, valamint a közoktatás könyvtári eszközökkel történő segítése. A megye lakossága 1980-ban 321 470 fő, ebből városi az 53,2 % az aktív keresők száma 153 000 fő, munkásosztály 70,5 % és ennek a 20,4 %-a szellemi foglalkozású. A megfelelő korú népesség 67,4 %-a 8 általánost végzett, 21,5 % középiskolát, 5 % felsőfokú végzettségű.

A tatai járás megszűnésével kialakult a városkörnyéki igazgatási modell, s a tanácsi könyvtárhálózat is ehhez igazodott. Ez egyben kiindulási alap az új könyvtári ellátási forma kipróbálásához a könyvtári társuláshoz. 1975–80 között 7,8 %-kal nőtt a beiratkozott olvasók száma. A megyei könyvtárban ugyanakkor 15 %-kal magasabb a 14 éven felüli olvasók száma 1975-höz képest, míg az évkönyv összesített diagramja az ellenkezőt mutatja. Csak a megyei könyvtár rendelkezik a hálózatban xerox géppel és sokszorosító géppel, de gépmásoló még itt sincs.

Ebben az évben a Móricz Zsigmond Városi Könyvtár állománya 59788, az olvasók száma: 2964. A könyvtár 80-ban kilenc főt foglalkoztat, míg 85-ben már 14 a teljes személyzet. A Tata városkörnyéki községek közel 50 000 kötetel rendelkeznek együttevén, s közülük Kocs község emelkedik ki 9308 kötetes könyvtárával. A látogatottság szempontjából 80-ban Szomód község jár az élen 535 beiratkozott olvasóval, Kocs 540 olvasója után. 1975-ben még a túlnyomórészt szlovák nemzetiségű Tardosbánya áll az élen 9886 kötetes könyvtárával, de a beiratkozott olvasók száma messze elmarad a kisebb könyvtárakétól (223 fő) és ezért valószínűleg elmaradnak a támogatások, 80-ra, 85-re visszaesik az állománya. Érdekes megemlíteni, hogy a lefűzött statisztikai jelentések szerint a megcsappant állományú könyvtárak látogatottsága mindig kiugróan magas volt Végül tegyük említést a tatai fiókkönyvtárakról. A város 5 ilyen helyiséggel rendelkezik, a legnagyobb 12000 kötetes állományú és a Berta-malom ad neki otthont. Az együttes állomány kb. ennek a duplája (1980-ban). A 1985-ös adatok szerint 32 320 kötetre emelkedett együttes állományuk. Az utolsó 1994-es Évkönyv már nem tér ki a Tata és környéki adatokra.

A téma földolgozásához a következő kútfőkből idéztem

1. József Attila Megyei Könyvtár Jubileumi Évkönyve. 1952–85.
2. A Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat József Attila Megyei Könyvtára Évkönyve 1991–94.
3. Komárom Vármegye Története. Bp., 1906. [KVT]
4. Komárommegyei Dolgozók Lapja (1952. november 14-i, illetve december 23-i) számai. [KDL]

5. Móricz Zsigmond Városi Könyvtár (Jubileumi kiadványa)
6. *Rados Jenő*: Tata. [RADOS]
7. *Benda Kálmán*: A Tatai Népfőiskola 40. évfordulójára. Tata Barátainak Köre, 1980. [TBK]
8. *Sashegyi Oszkár*: Az abszolútizmuskori levéltár. [SASHEGYI]
9. *Hegyi Ferenc*: Új adatok a tatai piarista gimnázium és rendház XVIII. századi történetéhez. 1985. [HEGYI]
10. *Haraszti Mihály*: Száz éves a tatai ipartestület. 1986. [HARASZTI]
11. *özv. Kopasz Józsefné*: Tata-Tóváros Írásban és Képekben. 1888. [KOPASZ]
12. *Cserhalmi József-Ambrusster Sándor*: A tatai kegyesrendi ház és gimnázium története. [CSERHALMI]

